

ІНСТИТУТ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ

КАФЕДРА ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

ПЕНІТЕНЦІАРНА ПСИХОЛОГІЯ ТА ПЕДАГОГІКА

ПРОГРАМА

**навчальної дисципліни
для підготовки фахівців ступеню вищої освіти бакалавр**

за спеціальністю (053) Психологія

галузі знань (05) Соціальні та поведінкові науки

**Київ
2017 рік**

РОЗРОБНИК ПРОГРАМИ:

Левенець Анна Євгенівна, старший викладач кафедри практичної психології,
кандидат психологічних наук

Обговорено та схвалено вченою радою Інституту кримінально-виконавчої
служби

____.____.2017 року, протокол № ____

ВСТУП

Програму навчальної дисципліни «Пенітенціарна психологія та педагогіка» розроблено відповідно до освітньо-професійної програми підготовки бакалавра спеціальності 053 «Психологія».

Предметом вивчення навчальної дисципліни є психічні явища, що виникають в процесі виконання покарань, психолого-педагогічні умови і особливості процесу корекції та ресоціалізації особистості засуджених..

Міждисциплінарні зв'язки:

Забезпечуючі дисципліни: вступ до спеціальності, загальна психологія, вікова психологія, соціальна психологія, експериментальна психологія, практикум з психології, педагогічна психологія, основи психологічного консультування.

Забезпечувані дисципліни: юридична психологія, психологія девіантної поведінки, диференціальна психологія, професійно-психологічна підготовка.

Програма навчальної дисципліни складається з таких розділів:

Пенітенціарна психологія:

Розділ 1. Теоретичні та методологічні основи пенітенціарної психології

Розділ 2. Психологія особистості засудженого

Розділ 3. Особливості мікросередовища засуджених

Розділ 4. Психологічні особливості персоналу ДКВС

Пенітенціарна педагогіка:

Розділ 1. Теоретичні основи пенітенціарної педагогіки

Розділ 2. Методологічні основи пенітенціарної педагогіки

Розділ 3. Організація виховної роботи з різними категоріями засуджених

Розділ 4. Особливості індивідуально-диференційованого підходу до засуджених

1. Мета та завдання навчальної дисципліни

1.1. Метою викладання навчальної дисципліни «Пенітенціарна психологія та педагогіка» є засвоєння понять і закономірностей у сфері теорії та практики пенітенціарної психології та педагогіки, опанування основним інструментарієм вивчення особистості засуджених, особистості працівників та колективу ДКВС; самопізнання і саморозвитку; набуття теоретичних знань, практичних умінь та навичок з використання психолого-педагогічних технологій, створення теоретичного підґрунтя для подальшого практичного використання отриманих знань та соціально-виховної роботи з засудженими.

1.2 Завданнями вивчення дисципліни «Пенітенціарна психологія та педагогіка» є:

- отримати уявлення про основні поняття та методи пенітенціарної психології та педагогіки;
- дослідити характеристики об'єктів психологічного вивчення (особистість, група, колектив) пенітенціарної науки;
- вивчити психологічні особливості діяльності та спілкування засуджених та їх специфіку в умовах УВП;
- з'ясувати природу та динаміку соціально-психологічних явищ та їх специфіку в умовах УВП;

– вивчити психологічні особливості діяльності працівників ДКВС.

1.3. Згідно з вимогами освітньо-професійної програми здобувачі вищої освіти повинні:

знати:

- предмет, завдання та історію розвитку пенітенціарної психології та педагогіки;
- принципи, структуру та психологічні проблеми вивчення дисципліни;
- методи досліджень пенітенціарної психології та педагогіки;
- характеристики об'єктів психологічного вивчення (особистість, група, колектив) пенітенціарної науки;
- психологічні особливості діяльності та спілкування засуджених та їх специфіку в умовах УВП;
- природу та динаміку соціально-психологічних явищ та їх специфіку в умовах УВП;
- психологічні особливості діяльності працівників ДКВС;
- накази, вказівки, методичні рекомендації Державної пенітенціарної служби України, які регламентують діяльність установ виконання покарань, спрямовану на організацію виховного процесу із засудженими;
- основні закономірності, принципи та особливості педагогічного процесу в установах виконання покарань;
- прийоми, методи, форми та засоби виховної роботи в установах виконання покарань;
- характеристику основних напрямків виховної роботи з засудженими;
- особливості виховної роботи з різними категоріями засуджених.

вміти:

- застосовувати отримані знання в практичній діяльності;
- аналізувати психологічну природу конфліктів в умовах УВП, розробляти рекомендації щодо їх корекції та врегулювання;
- використовувати психологічні технології, методи та форми вивчення та впливу на особистість та групу;
- аналізувати психолого-педагогічні ситуації та пропонувати оптимальні рішення проблемних завдань;
- розробляти заходи із профілактики та корекції негативних явищ впливу середовища на особистість засудженого та співробітника УВП;
- пропонувати рекомендації щодо підвищення ефективності виховання та навчання, службової діяльності;
- розв'язувати різноманітні педагогічні ситуації, які можуть виникнути в процесі взаємодії з засудженими;
- раціонально та гнучко застосовувати необхідні методи, засоби та форми педагогічного впливу залежно від індивідуальних особливостей засудженого;
- організовувати взаємодію з іншими відділами та службами установи виконання покарань, представниками громадськості, родичами засуджених для забезпечення більш якісного педагогічного впливу на засуджених та подальшої їх ресоціалізації.

На вивчення навчальної дисципліни «Пенітенціарна психологія та педагогіка» заплановано 360 годин 12 кредитів ECTS.

2. Структура навчальної дисципліни

Пенітенціарна психологія

Розділ 1. Теоретичні та методологічні основи пенітенціарної психології

Тема 1.1. Предмет, завдання та місце пенітенціарної психології в системі психологічних наук

Поняття про пенітенціарну психологію як науку. Пенітенціарна психологія як один із напрямів юридичної психології. Об'єкт пенітенціарної психології. Предмет пенітенціарної психології. Мета пенітенціарної психології. Завдання пенітенціарної психології. Категорії пенітенціарної психології: покарання, каяття, виправлення засудженого, диференціація виконання покарання, заходи заохочення, злочин, індивідуалізація виконання покарань, людина, норми моралі, обов'язок засуджених, опіка, піклування, правова поведінка, правовий статус особистості, правовідносини, проступки, режим відбування покарань, ресоціалізація, юридична відповідальність. Міждисциплінарні зв'язки пенітенціарної психології: соціальна психологія, загальна психологія, педагогічна психологія, практична психологія, психологія праці, психологія суїцидальної поведінки, кримінально-виконавче право, кримінологія, економіка та ін. Основні періоди розвитку історії пенітенціарної психології. Розвиток ідей пенітенціарної психології в античні часи та середньовіччя. Погляди Ч. Бекарія, М.П. Марата, І. Бентама на покарання. Тюремна система XVIII сторіччя. Погляди Джона Говарда на «пенітенціарну систему». Біологізаторські теорії злочинця (Ф. Галь, Ч. Ломброзо) та їх критика. Періодизація розвитку пенітенціарної психології в радянські часи. Розвиток пенітенціарної ідеї в Україні.

Тема 1.2. Принципи пенітенціарної психології. Моделі пенітенціарних установ

Соціально-психологічні проблеми пенітенціарної психології. Прикладні галузі пенітенціарної психології. Загальнометодологічні принципи пенітенціарної психології: принцип детермінізму, принцип єдності свідомості і діяльності, принцип розвитку, принцип системного підходу, принцип особистісного підходу. Специфічні принципи пенітенціарної психології: принцип поправності, принцип суб'єктивної активності, принцип ресоціалізації та гуманізації, принцип цілісності процесу виправлення, принцип диференціації та індивідуалізації. Принципи вивчення особистості, групи (колективу) засуджених: принцип об'єктивності, принцип всебічності, принцип комплексного підходу, принцип динамічного вивчення, принцип цілеспрямованості і активності, принцип єдності процесів вивчення і ресоціалізації особистості. Пенітенціарні теорії й моделі тюремних установ: репресивні та виправні. «Пенсільванська система»: «система індивідуального впливу», «система відділення», система «келійного утримання», «система нічного розділення». «Прогресивна система виконання покарань»: «ірландська прогресивна система», «реформатори». «Реінтеграційна» та «соціально-

терапевтична» пенітенціарні моделі. Порівняльна характеристика пенітенціарних систем Росії й США.

Тема 1.3. *Методи пенітенціарної психології*

Методи дослідження. Спостереження (види, їх характеристика). Експеримент (види, їх характеристика). Бесіда (умови корисності, аспекти оцінки). Інтерв'ю (мета використання, види). Анкетне опитування (мета, технологія розробки анкети). Біографічний метод (мета, особливості оцінки, контент-аналіз). Метод незалежних характеристик (мета, особливості проведення). Метод аналізу продуктів життєдіяльності. Тести. Соціометрія (процедура проведення, форми). Знайомство зі справою. Соціально-психологічні методи виправлення засудженого: вимога (форма подання, контроль реалізації) заохочення (залежність від складності), переконання (форма подання, умови ефективності), навіювання (форма подання, види, умови ефективності), позитивний приклад, примус, покарання (необхідність, умови ефективності) та ін. Умови використання методів виправлення: індивідуальний підхід, формування потреби самовиховання та ін.

Розділ 2. *Психологія особистості засудженого*

Тема 2.1. *Особливості особистості засуджених*

Поняття особистості засудженого, своєрідність. Поняття особистості правопорушника (делінквента), злочинця. Психологічні ознаки особистості (соціальний стан та соціальні функції, ролі). Особливості особистості засудженого (статус, права, обов'язки, обмеження, умови життя та діяльності). Індивідуально-психологічні особливості особистості засудженого. Структура особистості засудженого за К.К. Платоновим (біопсихічні властивості, психічні процеси, досвід, спрямованість, здібності, характер). Типологія злочинців за ступенем кримінальної зараженості. Типологія злочинців за характером вчинених злочинів (насильницькі, корисливо-насильницькі, корисливі). Соціально-психологічні особливості особистості засудженого: ролі, зовнішність, жести, пози, статус в офіційній та неофіційній структурі. Практичне використання знань про особистість засудженого співробітниками пенітенціарних установ. Вимоги до документації. Психолого-педагогічна класифікація засуджених. Психологічний портрет. Формування програм впливу та корекції, попередження екстремальних ситуацій.

Тема 2.2. *Особливості психічних процесів та станів особистості засуджених. Емоційно-вольова сфера особистості засуджених*

Поняття «психічні процеси». Пізнавальні психічні процеси засуджених: відчуття, сприймання, увага, уявлення, пам'ять, уява, мислення, мова. Особливості емоційної сфери засуджених: емоції, почуття. Особливості емоційної сфери засуджених. Психічні стани засуджених та динаміка їх протікання в умовах позбавлення волі. Поняття «психічні стани». Типові психічні стани засуджених: очікування, туга, безнадійність, приреченість, нудьга, апатія, особливості появи та прояву. Класифікація психічних станів засуджених: позитивні (спокій, впевненість, гармонія, врівноваженість, ейфорія, надія) та негативні (розпач, безнадія, апатія, фрустрація, нудьга, депресія).

Динаміка психічних станів засуджених від арешту до завершення відбування покарання, етапи. Вольові процеси засуджених. Поняття «воля». Види волі (пригнічена, слабка, гіпертрофована, сублімована). Вольові властивості особистості (цілеспрямованість, рішучість, наполегливість, самостійність, витриманість та ін.). Воля і вольові зусилля. Недоліки вольової активності засуджених (імпульсивність, невитриманість, нестійкість та ін.). Формування позитивних вольових якостей засуджених (режим, вимоги, тренування, постійне диференційоване стимулювання та спрямування засуджених на подолання труднощів).

Тема 2.3. Особливості девіантної поведінки засуджених

Поняття «норми», функції норм (регулятивна, оціночна, трансляційна). Поняття «відхилення» (девіації). Первинні та вторинні девіації (аномальна, делінквентна, кримінальна поведінка). Позитивні та негативні девіації. Девіантність особистості. Психологічні прояви девіантної поведінки особистості. Асоціальна, аморальна, аутодеструктивна, адиктивна, суїцидальна, віктимна поведінка. Етапи розвитку девіантної поведінки. Чинники девіантної поведінки: соціальні (соціально-політичні, економічні умови суспільства), соціально-психологічні (тип виховання, ставлення однолітків, педагогічні (ставлення педагога), індивідуально-психологічні (локус контролю, рівень самоповаги та ін.). Особливості девіантної поведінки засуджених неповнолітніх, жінок, хворих на алкоголізм та наркоманію. Візуальна діагностика людини, що знаходиться в стані наркотичного сп'яніння. Профілактика девіантної поведінки засуджених: правове виховання засуджених, інформування, бесіди, психокорекція, психологічні тренінг, самодопомога та ін. Проблема соціально-психологічної реабілітації засуджених.

Тема 2.4. Діагностика та психокорекція суїцидальної поведінки в місцях позбавлення волі

Поняття суїциду (самогубство). Форми самогубств (завершений, незавершений, розширений суїцид). Фази суїцидальної поведінки: передсуїцид (переддиспозиційна та суїцидальна фази) та постсуїцидальний період. Особливості перебігу: суїцидальні думки, помисли, наміри, дії. Основна типологія суїцидальної поведінки: дійсна суїцидальна поведінка, афективні суїцидальні дії, демонстративно-шантажна суїцидальна поведінка. Класифікація суїцидальних дій: прямі, непрямі, монологічні, діалогічні, завершені, незавершені, одномоментні, пролонговані, перманентні, імпульсивні та ін. Причини та чинники суїциду. Біологічні, соціальні та психологічні причини суїциду. Чинники підвищення ризику суїцидальної поведінки (фізіологічні, психологічні, об'єктивні). Особливості суїцидальної поведінки в місцях позбавлення волі. Ознаки суїцидальної поведінки засуджених. Прояви вищого ступеня ризику суїциду. Суїцидонебезпечні категорії засуджених. Шляхи профілактики суїцидальної поведінки засуджених (покращення СПК, виявлення та усунення чинників суїцидальної поведінки). Рекомендації щодо ефективного проведення бесіди із суїцидентом.

Розділ 3. Особливості мікросередовища засуджених

Тема 3.1. Психологія груп та колективів засуджених. Субкультура в місцях позбавлення волі

Поняття групи та колективу. Види груп. Ознаки колективу за А.С. Макаренком. Особливості колективу засуджених. Чинники формування колективу засуджених. Види колективів засуджених. Поняття «мала неформальна група». Загальні ознаки малої неформальної групи засуджених. Особливості МНГ засуджених. Причини утворення МНГ засуджених. Типи МНГ: з позитивною спрямованістю, з невизначеною спрямованістю, з негативною спрямованістю. Лідер малої неформальної групи засуджених. Функції лідера. Психологічна та соціально-виховна робота в МНГ. Субкультура місць позбавлення волі. Поняття тюремної субкультури. Структура тюремної субкультури. Функції тюремної субкультури. Чинники статусу в тюремній субкультури. Характеристики тюремної субкультури. Профілактика поширення субкультури. Стратифікація засуджених. Поняття «стратифікація». Види страт: лідери, знавці неформальних норм поведінки, наближені до лідерів, посередники, актив, нейтральні («мужики»), знехтувані. Традиції та звичаї в середовищі засуджених. Кримінальна ідеологія. Злодійські закони. Звичаї та традиції кримінальної субкультури. Стигматизація (нанесення татуювань, присвоєння кличок, наділення речовими атрибутами).

Тема 3.2. Психологічні особливості диференційованого підходу до засуджених

Особливості диференційованого підходу до засуджених. Поняття класифікації засуджених. Причини класифікації засуджених. Критерії класифікації засуджених. Класифікація засуджених за характером взаємодії ситуації та особистості: послідовно-криміногенний, ситуативно-криміногенний, ситуативний типи. Класифікація засуджених за характером скоєного злочину: корисливі злочини, агресивні некорисливі злочини, корисливо-насильницькі злочини, економічні злочини, неагресивні злочини. Класифікація засуджених за спрямованістю особистості за В. Деєвим: засуджені зі стійкою позитивною спрямованістю (умовні колективісти та одинаки), засуджені зі стійкою негативною спрямованістю (з негативною груповою спрямованістю, негативно спрямовані індивідуалісти, пасивно-негативні), засуджені з нестійкою та суперечливою спрямованістю, засуджені з пристосовницькою спрямованістю. Класифікація засуджених за силою особистісних властивостей і спрямованістю соціальних установок: засуджені з позитивними соціальними установками, сильним типом особистості, лідерськими якостями; засуджені з потенційно позитивними установками, слабким типом особистості; засуджені, що не мають чітко виявлених психологічних якостей («болото»); засуджені з асоціальними установками, слабким конформним типом особистості, без задатків лідерства; засуджені з асоціальними установками, сильним типом особистості; засуджені з асоціальними установками, сильним типом особистості з об'єктивними задатками лідера. Психологічні особливості неповнолітніх засуджених. Характерні риси неповнолітніх засуджених. Психологічні особливості засуджених юнацького, зрілого, літнього й старечого віку. Психологічні особливості засуджених жінок. Особливості диференційованого підходу до

засуджених жінок.

Тема 3.3. *Конфлікти в середовищі засуджених*

Поняття «конфлікт». Причини конфліктів серед засуджених в УВП: об'єктивні та суб'єктивні. Поняття «конфліктна ситуація». Класифікація конфліктів в УВП: за об'єктом, за змістом, за тривалістю, за результатом. Конфлікти деструктивного та конструктивного характеру. Особливості конфліктів в середовищі засуджених. Причини виникнення. Образ типового «конфліктного» злочинця. Методика вирішення конфліктів в середовищі засуджених: прийоми структурного методу, прийоми міжособистісного врегулювання. Схема розв'язання конфлікту. Контроль конфліктних ситуацій. Особливості профілактики та розв'язання конфліктів в УВП. Рекомендації з профілактики конфліктів в УВП. Рекомендації персоналу щодо виходу із конфліктної ситуації. Робота з основними категоріями засуджених з метою профілактики конфлікту. Заходи профілактики конфліктів. Прогнозування конфліктних ситуацій. Планування профілактичних засобів.

Розділ 4. *Психологічні особливості персоналу ДКВС*

Тема 4.1. *Психологічні особливості особистості та колективу працівників ДКВС*

Особливості діяльності працівників ДКВС. Система професійно значущих властивостей та характеристик працівника ДКВС. Головні морально-психологічні вимоги до працівників ДКВС. Завдання психолого-педагогічної підготовки працівників ДКВС. Професіограми за методом В. Л. Васильєва: правоохоронця, оперативного працівника, начальника відділення. Структура професіограми: соціальна діяльність (загальні, спеціальні якості), організаційна діяльність (загальні, спеціальні якості), реконструктивна діяльність, засвідчувальна діяльність, комунікативна діяльність, пошукова діяльність. Поняття та функції колективу працівників ДКВС. Поняття колективу. Види колективу (первинний, вторинний). Ознаки колективу. Основні характеристики колективу працівників ДКВС. Функції колективу. Стадії розвитку групи за Л. Уманським. Стадії розвитку колективу за А.С. Макаренко. Фактори підвищення ефективності діяльності колективу працівників ДКВС: організаційний, кадровий, морально-психологічний. Критерії визначення ефективної роботи групи.

Тема 4.2. *Психологічна готовність персоналу ДКВС до дій в екстремальних ситуаціях*

Екстремальні ситуації в УВП, їх причини. Поняття екстремальної ситуації. Основні причини надзвичайних подій в УВП. Об'єктивні та суб'єктивні фактори виникнення екстремальних ситуацій. Ознаки екстремальної ситуації з боку засуджених. Формування психологічної готовності персоналу ДКВС до дій в екстремальних ситуаціях. Фактори формування. Напрями формування психологічної готовності. Види ризику. Ознаки агресивного стану. Заходи попередження екстремальних ситуацій в УВП. Поняття попередження злочинів. Заходи з попередження злочинів. Алгоритми дій персоналу ДКВС в екстремальних ситуаціях: затримання засудженого, який вчинив злочин або інше

правопорушення і чинить опір; супровід засуджених, які допустили порушення, до спеціального приміщення чергової частини, при раптовому загостренні ситуації; під час проведення обшуку; особливості поведінки під час поміщення засуджених, які грубо порушили встановлений режим утримання, до камер ДІЗО, ПКТ, дільниці посиленого контролю. Рекомендації щодо поведінки особи в разі захоплення її як заручника.

Тема 4.3. Формування позитивного соціально-психологічного клімату в колективі працівників ДКВС

Поняття про соціально-психологічний клімат в організації. Умовні зони соціально-психологічного клімату організації (В.М. Шепель): соціальний клімат, моральний клімат, психологічний клімат. Фактори формування СПК організації. Ознаки стану СПК. Особливості структури СПК. Форми прояву соціально-психологічного клімату: групові, індивідуальні. Види СПК: сприятливий, несприятливий. Причини нестійкого та негативного соціально-психологічного клімату в колективі працівників ДКВС: міжособові стосунки, специфічні умови діяльності, проблеми управління персоналом. Управління СПК в організації. Мета та головні завдання управління СПК в організації. Методи управлінського впливу: методи організаційно-управлінського характеру, економічні методи управління, методи соціально-психологічного характеру. Форми реалізації методів управлінського впливу (додаткове навчання керівників, стимулювання творчої активності персоналу, лекції, тренінги та ін.). Роль психолога у формуванні сприятливого СПК в колективі працівників ДКВС. Психологічні заходи з оптимізації СПК. Чинники сприятливого СПК (вікова структура, психологічна сумісність, чисельність та ін.). Діагностика СПК в організації, її завдання.

Тема 4.4. Професійна деформація працівників ДКВС та її профілактика

Поняття «професійна деформація». Прояви професійної деформації працівників ДКВС. Симптоми професійної деформації працівників ДКВС. Компоненти та симптоми професійного вигорання за В.Бойко: напруження, резистенція, виснаження. Прояви професійної деформації (Л.О. Кітаєв-Смик). Стадії професійної деформації. Ймовірність професійної деформації в залежності від стажу служби в УВП. Причини професійної деформації: об'єктивні, суб'єктивні. Загальні причини професійної деформації. Психологічні рекомендації з профілактики професійної деформації. Напрямки профілактики професійної деформації працівників ДКВС: адміністративно-організаційні, реабілітаційні, виховні. Методи психологічної самопомоги в ситуаціях професійного вигорання: безперервна освіта, саморегуляція психічних станів, аутогенне тренування, психокорекція та ін.

Тема 4.5. Профілактика негативних психічних станів працівників ДКВС

Поняття про психічні стани. Властивості психічних станів: цілісність, рухливість, відносна стійкість. Класифікація психічних станів: стійкі; тимчасові ситуативні стани, які швидко минають (настрій, переживання); психічні стани, які періодично виникають у ході діяльності (понижена готовність до праці, втома); стани, які викликані змістом та характером роботи (нудьга, сонливість, апатія); стани, які викликані дією зовнішніх і внутрішніх факторів (страх,

депресія, агресія, фрустрація). Кризові стани особистості, види: негативізм, ситуативна опозиція особистості, депресія, алкоголізм. Поняття прикордонного стану психіки, види: реактивні стани (афективно-шокові психогенні стани, депресивні психогенні стани), неврози (істерія, неврастенія, нав'язливість, нав'язливе почуття страху). Класифікація страхів: нозофобія, клаустрофобія, агорафобія, соціофобія, логофобія. Характерні симптоми страху. Емоційно-вольова регуляція діяльності працівників ДКВС. Конфліктні емоційні стани: афект, фрустрація, стрес. Стадії стресу: тривога; стійкість; виснаження. Види стресу: фізіологічний і психологічний. Психологічні особливості профілактики та нейтралізації негативних психічних станів працівників ДКВС. Особливості психологічної підготовки до перебування в умовах стресових ситуацій, нейтралізація їхніх наслідків. Завчасне формування готовності до дій у екстремальних ситуаціях. Методи психічної саморегуляції: аутотренінг, медитація, методи емоційно-вольового самовпливу (самосповідь, самопереконання, самопримус, самонавіювання).

Пенітенціарна педагогіка:

Розділ 1. Теоретичні основи пенітенціарної педагогіки

Тема 1.1. Пенітенціарна педагогіка як наука

Поняття пенітенціарної педагогіки. Предмет, об'єкт, функції та завдання пенітенціарної педагогіки. Основні напрямки пенітенціарної педагогіки: теоретичний, практичний, творчий. Зв'язок пенітенціарної педагогіки з іншими науками: пенітенціарною психологією, соціально-виховною роботою із засудженими, кримінально-виконавчим правом тощо. Джерела пенітенціарної педагогіки. Розвиток пенітенціарної ідеї у світовій практиці. Засновники пенітенціарної ідеї. Основні етапи розвитку пенітенціарної педагогіки. Виділення пенітенціарної педагогіки в особливу галузь наукового пізнання. Характеристика основних етапів розвитку пенітенціарної педагогіки. Поняття основних категорій пенітенціарної педагогіки. Характеристика основних категорій пенітенціарної педагогіки: “виховання”, “освіта”, “самоосвіта”, “самовиховання”, “розвиток”, “виправлення”, “перевиховання”, “ресоціалізація”, “реабілітація”, “реінтеграція”.

Тема 1.2. Основні засоби виправлення та ресоціалізації засуджених

Поняття і загальна характеристика основних засобів виправлення та ресоціалізації засуджених. Поняття та педагогічна характеристика встановленого порядку виконання і відбування покарання (режиму) та суспільно корисної праці. Поняття та педагогічна характеристика соціально-виховної роботи, загальноосвітнього та професійного навчання засуджених. Поняття та педагогічна характеристика громадського впливу на засуджених.

Тема 1.3. Поняття, особливості, закономірності та принципи педагогічного процесу в кримінально-виконавчих установах

Поняття та сутність педагогічного процесу в кримінально-виконавчих установах. Засуджений як об'єкт і суб'єкт педагогічного процесу. Співвідношення між об'єктом і суб'єктом у педагогічному процесі в кримінально-виконавчих установах. Особливості педагогічного процесу в

установах виконання покарань. Поняття закономірностей педагогічного процесу в кримінально-виконавчих установах. Характеристика закономірностей педагогічного процесу в кримінально-виконавчих установах. Поняття принципів пенітенціарної педагогіки та їх специфіка. Основні принципи кримінально-виконавчого законодавства, виконання і відбування покарань. Взаємозв'язок принципів із закономірностями. Класифікація основних принципів педагогічного процесу в УВП. Характеристика основних принципів пенітенціарної педагогіки: принцип цілеспрямованості педагогічного процесу на виправлення та ресоціалізацію засуджених; принцип тісного зв'язку з реальним життям; принцип залежності ефективності виправлення засуджених від якості соціально-виховної роботи; принцип формування позитивних міжособистісних стосунків в середовищі засуджених; принцип дотримання законності; принцип виправлення засуджених у різноманітних видах діяльності; принцип єдності соціального значення діяльності та її суб'єктивної значущості для засуджених; принцип комплексного підходу до виправлення засуджених; принцип індивідуального та диференційованого підходу до засуджених; принцип поєднання вимогливості із гуманним та справедливим ставленням до засуджених; принцип стимулювання та педагогічного керівництва самовиховання засуджених; принцип опори в педагогічному процесі на позитивні якості, збережені соціальні зв'язки та відносини особистості.

Розділ 2. *Методологічні основи пенітенціарної педагогіки*

Тема 2.1. *Методи вивчення та впливу на особистість засудженого*

Поняття «метод» та «прийом». Загальна класифікація психолого-педагогічних методів. Методи формування емоційної сфери. Класифікація методів педагогічного впливу на засуджених. Характерні особливості методів педагогічного впливу. Поняття «методи виправного впливу». Спостереження. Природній експеримент. Узагальнення незалежних характеристик. Аналіз продуктів діяльності. Анкетування. Спеціальні психодіагностичні методики. Функції методів виховання (виправлення). Методи формування і корекції свідомості. Інформування. Навіювання. Приклад. Психолого-педагогічний вибух. Умови ефективного застосування методів формування і корекції свідомості. Методи формування і корекції досвіду поведінки. Вправи. Доручення. Інструктаж. Контроль. Умови успішного застосування методів формування і корекції поведінки. Методи додаткової мотивації та стимулювання поведінки. Змагання. Критика. Примус. Покарання. Заохочення. Довіра. Умови успішного застосування методів мотивації та стимулювання поведінки. Методи виявлення результатів виховання. Ознаки рівня розвитку і вихованості окремих якостей особистості. Умови успішного застосування методів виявлення результатів виховання.

Тема 2.2. *Основні форми та напрямки соціально-виховної роботи із засудженими*

Поняття про основні форми виховного впливу на засуджених та їх класифікація. Класифікація форм виховного впливу на засуджених за об'єктом

впливу (індивідуальні, групові, масові). Класифікація форм виховного впливу за видами діяльності (навчальна, трудова, громадська, дозвільна). Класифікація форм за способом виховного впливу (словесні, наочні та практичні форми). Класифікація та характеристика форм за напрямками виховної роботи з засудженими. Фізичне виховання. Трудове. Естетичне. Правове. Світоглядне. Морально-етичне. Санітарно-гігієнічне. Релігійне. Характеристика індивідуальних форм виховного впливу. Характеристика групових форм виховного впливу. Характеристика масових форм виховного впливу. Характеристика форм трудового виховання. Характеристика форм естетичного виховання. Характеристика форм фізичного виховання. Характеристика форм соціально-світоглядного, морального та правового виховання.

Розділ 3. Організація виховної роботи з різними категоріями засуджених

Тема 3.1 Основні напрямки та форми індивідуальної соціально-виховної роботи із засудженими до позбавлення волі

Поняття, мета та завдання індивідуально - виховної роботи із засудженими. Класифікація та характеристика основних напрямків індивідуально -виховної роботи із засудженими (вивчення засуджених, класифікація засуджених, проектування корекції особистості засудженого, визначення найбільш ефективних методів та форм роботи із засудженим, підготовка до звільнення, узагальнення досвіду роботи). Характеристика основних форм індивідуально-виховної роботи із засудженими (індивідуальні бесіди, особисті доручення, шефство та наставництво, оцінка ступеня виправлення засуджених, звіти засуджених на зборах та засіданнях ради колективу відділення тощо). Планування індивідуальної соціально-виховної роботи із засудженими. Зміст, порядок складання та ведення індивідуальної програми соціально-виховної та психологічної роботи із засудженим та щоденника соціально-виховної та психологічної роботи із засудженим. Соціальне партнерство при складанні індивідуальної програми соціально-виховної та психологічної роботи із засудженим.

Тема 3.2. Особливості процесу виховання неповнолітніх засуджених

Особливості виконання покарань стосовно неповнолітніх. Індивідуально-психологічні особливості неповнолітніх засуджених. Характерні риси неповнолітніх засуджених. Соціально-педагогічна робота з неповнолітніми засудженими. Методи та форми педагогічного впливу та виховної роботи з неповнолітніми. Напрямки виховної роботи з неповнолітніми. Навчання як обов'язковий напрям організації роботи у виховних колоніях. Організація дозвілля неповнолітніх. Взаємодія з родичами неповнолітніх. Програми виховної роботи з неповнолітніми. Зміст, порядок складання та ведення індивідуальної програми та щоденника соціально-виховної та психологічної роботи із неповнолітнім засудженим.

Тема 3.3. Особливості процесу виховання засуджених жінок

Психологічні особливості засуджених жінок. Характеристики засуджених жінок: кримінально-правова; демографічна; соціально-педагогічна. Врахування

особливостей засуджених жінок в процесі відбування покарань та організації виховної роботи з ними. Методи та форми педагогічного впливу на засуджених жінок. Організація індивідуальної та групової роботи. Праця як засіб виховного впливу. Умови збереження та відновлення психо-емоційної сфери жінок методами педагогічної діяльності. Особливості організації дозвілля засуджених жінок. Формування почуття материнства. Форми педагогічного впливу на матерів, які мають малолітніх дітей. Спілкування матерів з малолітніми дітьми, які знаходяться в будинках малютки при виправних установах.

Розділ 4. *Особливості індивідуально-диференційованого підходу до засуджених*

Тема 4.1 *Оцінка ступеня виправлення засуджених до позбавлення волі*

Поняття, завдання та види оцінки ступеня виправлення засуджених. Порядок та послідовність проведення оцінки ступеня виправлення засуджених, Наближений зміст характеристики на засудженого при оцінці ступеня виправлення.

Тема 4.2 *Особливості організації роботи школи підготовки до звільнення*

Категорії засуджених, які підлягають звільненню. Мета, види та порядок підготовки засуджених до звільнення. Основні форми підготовки засуджених до звільнення. Робота курсів з підготовки засуджених до звільнення. Зміст курсу підготовки засуджених до звільнення. Ознаки, за якими засуджені можуть бути умовно-достроково звільнені. Проблеми соціальної адаптації осіб, які звільняються з місць позбавлення волі. Проживання, забезпечення документами, працевлаштування, освіта, соціальні контакти, взаємодія з рідними та близькими, соціальна депривація. Роль громадськості та спостережних комісій, інших соціальних інститутів у вирішенні проблем засуджених, які звільняються з місць позбавлення волі. Порядок взаємодії установ виконання покарань та суб'єктів соціального патронажу під час підготовки до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк. Програми підготовки до звільнення. Поняття та значення оцінки ступеня виправлення засуджених. Мета та завдання оцінки ступеня виправлення засуджених. Види оцінки ступеня виправлення засуджених. Періодичність, послідовність та правила проведення оцінки ступеня виправлення засуджених. Критерії оцінки ступеня виправлення засуджених. Загальний висновок про ступінь виправлення засудженого. Наближений зміст характеристики на засудженого, який підлягає оцінці ступеня виправлення. Участь спостережних комісій при здійсненні оцінки ступеня виправлення засуджених. Характеристика та класифікація засуджених, які можуть бути переведені до дільниці соціальної реабілітації.